TÖRŐ LÁSZLÓ DÁVID

Az osztrák és a magyar történetírás Burgenland-vitájáról (1918/1921–1945)

Az első világháború utáni területi veszteségek közül Burgenland/Nyugat-Magyarország problémája lényegesen kevesebb figyelmet kapott a hazai történetírásban és általában a történeti gondolkodásban, mint például Erdély vagy a Felvidék kérdése.[1] Ettől függetlenül azonban elmondható, hogy a Monarchia összeomlása után az osztrák–magyar történészi viták egyik legkényesebb pontja a Burgenland múltjával kapcsolatos diskurzus volt. Az Ausztriához csatolt területek múltjának újraírásában/megírásában, ezáltal szellemi birtokbavételében a történetírók a határ mindkét oldalán részt vettek. Ezt szem előtt tartva, a téma különösen alkalmas arra, hogy az első világháború utáni határváltozások mentális hatásait elemezzük különböző történetírók példáin keresztül. Tanulmányomban nem az osztrák–magyar Burgenland-viták teljes feldolgozására törekszem (egy ilyen vállalkozás a téma forrásanyagának gazdagságát tekintve külön monográfiát igényelne), hanem néhány fontosabb vitapontot emelek ki és összehasonlító elemzésen keresztül az osztrák, magyar történetírás álláspontját körvonalazom. Emellett szempontokat vetek fel egy ilyen, nemzeti ellentétek által befolyásolt kérdés megközelítéséhez.[2]

A magyarral szemben inkább a németek által támogatott osztrák történet- és földrajztudományról állapítható meg, hogy intézményi szinten is koncentrált erőfeszítéseket tett különböző Burgenland-narratívák megalkotására, ezzel együtt pedig egy új identitás megszilárdítására. A vonatkozó szakirodalomból kitűnik, hogy ez a tudomány által is formált identitás rendkívül sokféle lehetett: míg a nemzeti megközelítés Burgenlandot Ausztria integráns részeként mutatta be, addig egyes osztrák helytörténészek munkái, vagy a turistákat célzó kiadványok inkább a regionális sajátosságokra és a terület különállására koncentráltak. A népi (*völkisch*) német szemlélet ezzel szemben inkább a Német Birodalom és a német néptest organikus szöveteként tekintett a tájra (Ausztria vagy a regionális különállás itt kis szerepet játszott), amelyet ráadásul a Délkelet-Európa felé irányuló expanziós törekvések legfontosabb hídfőállásának tartott.[3] E főbb narratíváktól függetlenül megfigyelhető még, hogy a különböző politikai nézetű és társadalmi hátterű, egymással olykor ellentétes történeti koncepciót érvényesítő osztrák és német szerzők gyakran a régió *német karakter*ét emelik ki. A Burgenlandnak nevezett terület lakosságának „német" kultúrája (nyelv, származás, művészet) sokkal fontosabb történelmi alapú érv volt számukra annál, mint hogy az itt élők melyik államalakulat fennhatósága alá tartoztak a történelem során.

A Burgenland-kérdés kutatásába intézményes szinten sokkal kevesebb energiát fektető magyar történetírás az etnikai megközelítéssel szemben a viták kezdetén főleg a területi alapú, etnikai és nyelvi különbségeket áthidaló *politikai nemzet* képzetére épített. Ebből következik, hogy a politikai nemzetfogalom hívei a nyugat-magyarországi németek történelmi államhűségét sokkal fontosabb tényezőnek tartották, mint az etnikai/nyelvi hovatartozásukat.[4] Az 1930-as, 1940-es években részben német mintára megjelentek viszont a magyarországi népi történelemszemlélet értelmezései is, amelyek elégtelennek tartották a politikai nemzetfogalmat a múlt feldolgozásához. Ezek a népiségtörténeti interpretációk egyrészt a Dunántúl ősi német jellegére hivatkozó és így további osztrák/német területi hódításokat megalapozni kívánó német történetírást kívánták cáfolni: ebben az esetben a viták területi tárgya már nem csupán az 1921-ben létrejött Burgenland

volt (a népiségtörténet egyébként sem politikai, vagy közigazgatási határokból indult ki), hanem érintette Nyugat-Magyarország jelentős részét, különösen a Dunántúlt.[5] Másrészt pedig a népiségtörténet itt a politikai (trianoni) nemzethatárokon kívülre eső magyar etnikai „szigetek" (Felsőőr és vidéke) tanulmányozását jelentette, e közösségek fennmaradásának vagy eltűnésének (beolvadásának) okait kereste, hogy a jelen számára tanulságokat nyújthasson a határon túli magyar kultúra megtartásához.[6]

A fent említett, elvileg gyakran egymással ellentétes történészi megközelítések, irányzatok természetesen összefonódhattak[7] egymással (például a helytörténet a nacionalizmussal, a régiótörténet a népi szemlélettel), ráadásul hozzájuk képest több alternatív történelemértelmezést is regisztrálni lehet, amelyek nem egy nemzeti, hanem egy városi vagy vallási közösség múltját beszélik el.

(A Burgenland-diskurzus alapjai) A nyugat-magyarországi németek problémáira először egy pángermán nézeteket valló bécsi iskolai tanár (Josef Patry) irányította a figyelmet még a dualizmus idején, a tevékenysége nyomán létrejött egyesület pedig 1906-tól kezdve rendszeresen foglalkozott a kérdéssel.[8] Jól illusztrálja a Burgenland-kérdés újdonságát Ausztriában (is), hogy az első, szélesebb közönséget megcélzó és történeti perspektívát nyújtó írások döntően nem professzionális történészek munkái voltak. Az író-költő Adam Müller-Guttenbrunn Nyugat-Magyarország (Moson, Sopron, Vas és Pozsony megye) Ausztriához csatolása mellett érvelt történelmi szempontok alapján.[9] A történeti változékonyság alárendelt szerepet játszott pamfletjében: szerinte lényegtelen, hogy a történelem során a terület többször „gazdát cserélt" Ausztria és Magyarország között, hisz mindig is német föld volt és Bécs vonzáskörzetébe tartozott. A német kultúra védekezett itt az avarok, később a magyarok ellen, s ebből a szempontból Nagy Károly császár ideje kiemelt jelentőséggel bír.[10] A szerző Magyarországhoz hűnek vallotta ugyan magát, ám szerinte a kiegyezés utáni időszakban a magyar politikai elit eljátszotta a magyarországi németség bizalmát, akik így jogosan akarnak Ausztriához tartozni.[11] Müller-Guttenbrunn egy későbbi (1920-ban megjelent) írásában is a magyar „zsarnoki" nemzetiségpolitikáját okolta a magyarországi németek elpártolásáért, s reményét fejezte ki arra nézve, hogy Sopron újra a „Német Birodalom" határvárosa lesz.[12] Albert Ritter-Winterstetten osztrák újságíró és író hasonló kiindulópontot választott elbeszéléséhez, tehát Nagy Károly avarok feletti győzelmét, amely azért fontos számára, mert ennek következtében telepedhettek le először frank és bajor parasztok az általa Hiencföldnek (*Heinzenland*) nevezett térségben.[13] A „hienc" elnevezést is azért tartja alkalmasnak a térség népességének megnevezésére, mert szerinte az frank eredetre utal, tehát az „ősiséget" lehet vele hangsúlyozni. Elveti ezzel szemben a „Nyugat-Magyarország" kifejezést, mert az azt a látszatot kelti, mintha a terület a magyar államhoz tartozna.[14] A szerző „Hiencföld"-koncepciója egyébként végül nem vált elterjedtté, a „Burgenland" minden más megnevezést kiszorított. Amennyiben tovább tallózunk a Burgenland létrejöttét igazolni próbáló történeti írások között, szembeötlő lehet, mennyire fontosnak tartották a szerzők a területen élő németség múltjának minél régebbre való datálását.[15] A magyarországi németség disszimilációját szorgalmazó Edmund Steinacker fia, Roland Steinacker az 1919-től megjelenő *Vierburgenland* című folyóiratban közölt cikket a témában – jellemző módon egyébként a folyóirat legelső írása volt, közvetlenül a szerkesztő bevezető sorai után tették közzé. Steinacker a németség történelmi jogát hangsúlyozta, Nagy Károlyt pedig azért emelte ki, mert ő volt az első vezető, aki a térségben élő németeket egyesítette. A frank egységesítés a nyugat-magyarországi németség történelmének kezdőpontja.[16] Míg Roland Steinacker a történészi szakmán kívüli szereplő volt, addig a

hasonlóan érvelő Raimund Friedrich Kaindl a történészek sorát gazdagította. Kaindl egy Salzburgban 872-ben keletkezett egyházi feljegyzésről írt, amely Mosapurc/Moosburg (Zalavár területe) építéséről számolt be és germánokról tett említést. A történész szerint e forrás bizonyítja, hogy a (nyugat)magyarországi németség majdnem ezeréves történelemre tekinthet vissza.[17] Átfogó, a korábbi írásokhoz képest részletesebb történetalkotási kísérlet az Alsó- és Felső-Ausztria történetével foglalkozó Max Vancsa levéltáros történész nevéhez fűződik. Vancsa persze nem sok kétséget hagyott afelől, hogy írását aktuálpolitikai szempontok figyelembevételével készítette el. 1920-ban megjelent tanulmánya elején kijelentette, hogy a nagyhatalmak nem véletlenül adták a területet Ausztriának; az népi, gazdasági és történelmi szempontból is az országhoz tartozik.[18] Nagy Károly Ostmark-jának történelmi jelentősége a történész szerint az volt, hogy a déli és északi szlávok egyesülését megakadályozta – ez egyébként alig leplezett utalás volt arra, hogy Burgenlandnak a csehszlovák–délszláv korridortervekkel szemben aktuális küldetése van. A magyar honfoglalók ugyan megakasztották a frank uralom idején kezdődő német betelepülést, ám III. Henrik császártól kezdve újra folyamatossá vált a német telepesek „beáramlása", amely 850 éven keresztül folyamatosan zajlott, ráadásul a magyar királyok támogatásával. Vancsa ezután különösen a magyar és osztrák rendek 18. századi vitáira fókuszált, amellyel azt próbálta bizonyítani, hogy a térség hovatartozásáról szóló polémiák nem újkeletűek, s osztrák szerzők már több évszázada bebizonyították, hogy Ausztriának történelmi joga van a térséghez, erre pedig többször figyelmeztették a nyugat-magyarországi kérdéssel egyébként nem nagyon foglalkozó Habsburgokat is.[19] 1920-ban egyébként egy a Fertő tó környékén kultúrmunkát folytató ciszterci rend történetéről szóló írás is napvilágot látott, szintén aktuális célzattal. Szerzője, Ferdinand Bauman szerint minden olyan történelmi előzményt dokumentálni kell, amely német „kultúrinspirációról" árulkodik német Nyugat-Magyarországban (*Deutschwestungarn*), ezért tartja fontosnak a témát. Történetében a 12. századtól kezdve a német szerzetesek végzik az alkotói munkát (mocsarakat csapolnak le, erdőirtásokat végeznek, borkerteket hoznak létre), a magyar és tatár hódítók (különösen a 17. században, amikor Bocskai István és Bethlen Gábor csapatait nevezi meg) viszont pusztítást hagynak maguk után.[20]

A magyarországi németek közül Adam Müller-Guttenbrunn vagy Roland Steinacker véleményével szemben Alfred von Schwartz a magyar állam iránti hűségre buzdított, jóllehet rendkívül pesszimistán ítélte meg a magyar–német viszony jövőjét. 1922-ben megjelent könyvében arra keresett történelmi választ, hogy a soproni névszavazás során miért voksolt – szerinte – a legtöbb német Ausztriára annak ellenére, hogy a körülmények miatt Magyarországnak lejtett a pálya.[21] Szerinte a magyar politikai vezetés asszimilációs politikájával „történelmi bűnt" követett el az államhoz mindig hű németséggel szemben. A mű lapjain hosszas történelmi fejtegetést olvashatunk arról, hogy a homogenitásra törekvő nacionalizmus unalmassá és érdektelenné teszi a népek kultúráját. Nem elég, hogy a magyar nyelvi nacionalista politika eredményeképp a német értelmiség elmagyarosodott és kulturálisan sekélyesebbé vált, de elszakadt a német paraszti rétegektől is.[22] Az antant „objektív"[23] eljárása mellett lefolytatott soproni népszavazás tehát mindössze egy pürrhoszi győzelem Magyarország számára, s csak toleránsabb nemzetiségi politikával teheti jóvá korábbi mulasztásait. A városi képviselőként dolgozó szerző egyébként később kifejezetten kiábrándulttá vált és gyakran tiltakozott a soproni németséget érő diszkriminációval szemben.[24]

A magyar történészek soraiból Domanovszky Sándor és Házi Jenő publikáltak német nyelven a kérdésről és a problémás hovatartozású régióra vonatkozó osztrák „történelmi jogot" igyekeztek vitatni. Domanovszky Karl Renner osztrák államkancellár

kijelentéseinek cáfolatára törekedett a *Pester Lloyd* hasábjain. Míg Renner „ősi német településeknek" nevezte a nyugat-magyarországi területeket, addig a magyar historikus a történelmi határok ezeréves stabilitásáról írt.[25] Domanovszky szerint egyedül egyszer szűnt meg hosszabb időre Nyugat-Magyarországon a magyar fennhatóság: a pozsonyi békétől (1491) kezdve Kismarton és még néhány nyugati vár zálogosítás következtében Habsburg kamarai igazgatás alá került, illetve különböző osztrák urakhoz jutott, ez az állapot pedig kb. 150 évig tartott. A zálogosítás viszont nem jelentett közjogi értelemben vett beolvasztást, azaz a szóban forgó nyugat-magyarországi részeket nem csatolták soha Ausztriához (ez egyébként a magyar történészek visszatérő érve volt), ráadásul az elzálogosított terület jóval kisebb volt annál, mint amelyet St. Germain nyomán a nagyhatalmak 1919-ben az osztrák félnek ítéltek. Domanovszky végkövetkeztetése szerint Magyarországnak ezer évre visszatekintő és törvényes joga van Nyugat-Magyarországra, Ausztriának viszont legfeljebb 150 évre alapozott és törvényellenes igénye lehet. A zálogosítás kérdése volt a legfontosabb Házi Jenő soproni történész és levéltáros számára is, aki *Unser geschichtliches Recht auf Westungarn* címmel tett erről közzé egy hosszabb értekezést.[26] Házi végig a „történelmi tényekre" hivatkozik és a professzionális történész pozíciójából érvel. A honfoglalás idején Nyugat-Magyarország szerinte lakatlan volt, ezért a magyarok gond nélkül vették birtokba. A történelem folyamán egyes határ menti várak gazdát cseréltek ugyan, de az országhatár a térségben végig úgy nézett ki, mint „jelenleg".[27] Az 1491-es pozsonyi béke ebben a narratívában is fontos esemény, s Házi hangsúlyozza, hogy a magyar országgyűlés nem hagyta jóvá a nyugat-magyarországi várak és birtokok elzálogosítását, s a kérdéses birtokok végig a „szent korona integrális" részei maradtak.[28] A történész szorgalmazta továbbá a probléma források alapján történő feldolgozását (főleg a Sopron megyei okleveles anyag összegyűjtését), s maga örömmel vállalta el a *Századok* című történészi folyóirat szerkesztőségének (azaz főleg Domanovszkynak) erre irányuló megbízását. Természetesen a Burgenland-kérdés történeti vetülete nemcsak történészeket, hanem nyelvészeket is élénken foglalkoztatott. Schwartz Elemér sorra vette a burgenlandi identitást megalapozni kívánó – s korábban e tanulmányban ismertetett – osztrák írásokat és a „Burgenland" név eredetére kérdezett rá.[29] Egyrészt azt hangsúlyozta, hogy az elnevezés merőben új konstrukció, másrészt kiemelte, hogy az általa jelölt „területsáv […] még akkor sem volt önálló, független terület, mikor *Rugiland*nak hívták (V. sz.), vagy mikor *Ostmark* volt (VIII. sz.) a neve, vagy mikor *Henzonia*nak (XIII–XIV. sz.?) mondották, hanem egy nagyobb politikai egységnek része."[30] Schwartz nem bocsátkozott hosszas történelmi fejtegetésekbe, inkább a világháború vége és Trianon között eltelt idő eseményeivel foglalkozott és azt a következtetést vonta le, hogy a Burgenland név konstruált jellege ellenére is a magyar történelmi jog érvényét hirdeti, hiszen még egyes osztrák szerzők is három „ősmagyar burgumból" vezetik le az eredetét.[31]

A Burgenland-diskurzus kezdeteinek összehasonlító elemzése arra figyelmeztet, hogy a régió múltjával kapcsolatos narratívák sok esetben már akkor „elkészültek", amikor szisztematikus történészi kutatások még el sem kezdődtek a témában.[32] A hivatásos történetírók és a szakmán kívülállók történeteiben gyakran azonosak a kezdőpontok (Nagy Károly uralma / magyar honfoglalás) és az a törekvés is megfigyelhető, hogy határok/népek múltját változatlannak ábrázolják, kvázi befagyasszák. Ahol valamilyen tagadhatatlannak tűnő változás látszik, ott a történetírók komoly energiákat fektettek nemzeti álláspontjuk érvényességének bizonyítására: az elzálogosítás vs. annexió kérdése így került a Burgenland történelmével kapcsolatos kutatások homlokterébe, eredete tehát nem valamilyen semleges tudományos érdeklődés. A vitában résztvevők

főleg nyilvános népszámlálási adatokra és kiadott oklevelekre támaszkodtak és nem ritkán politikatörténetet műveltek – például uralkodókhoz, háborúkhoz kötött határváltozásokat taglaltak, e megállapítás pedig az etnikai alapon érvelő osztrák szerzők egy részére is érvényes. Jóllehet a történelem és emlékezet között fontos különbség[33] van, a Burgenland-narratívák alapjait kidolgozó személyek esetében a kettő jelentős összemosódása figyelhető meg, függetlenül attól, hogy professzionális történészről vagy céhen kívüliekről van szó.

(A nemzeti ellentéteken túl: semleges zónák) A Burgenland múltjával foglalkozó szerzőket azonban nem érdemes mindössze nemzeti hovatartozás szerint két ellentétes, homogén táborra felosztani. A két világháború közötti időszakban születtek olyan művek is, amelyek nem szerves részei az osztrák–magyar vitának, de legalábbis nem kívánnak részt venni benne: ez a tény a történetírások sokszínűségét és a historiográfia nemzeti kategóriáinak korlátait támasztja alá. Max Pollak (Pollák Miksa), a soproni neológ izraelita hitközség rabbija 1896-ban magyarul publikálta a város zsidó lakosságának történetéről szóló könyvét, 1929-ben pedig bécsi kiadással, német nyelven is megjelentette.[34] A könyv szerzője a soproni levéltár anyagai alapján írt a városi zsidóság múltjáról, s a történelem szereplőit nem nemzeti alapon értékelte: míg a közösség védelmét garantáló Károly Róbert vagy Hunyadi Mátyás pozitív színben tűnnek fel, addig Nagy Lajos vagy Werbőczy István ellenséges szereplők. Pollak elítélte Bécsújhely polgárságát is, amely a Sopronból elmenekülő zsidóság kiszolgáltatottságát anyagi nyerészkedés céljából használta ki. Sopron nem zsidó lakossága is sötét árnyalatokkal van ábrázolva a könyvben, hiszen a történelem során mindig csak a kedvező alkalomra várt, hogy elfoglalja az izraeliták ingatlanjait vagy korlátozza jogaikat. A szerző szerint a zsidóság számára Mohács előtt csak az „erős" és „energikus" uralkodók, a 16. század után pedig a nemesek, mágnások jelentettek hatékony védelmet.[35] Azt a Burgenland-viták kezdetén fontos szerepet játszó kérdést, hogy Sopron környéke közjogilag, vagy csak zálog címén tartozott Ausztriához, a szerző nem próbálta eldönteni, kommentár nélkül hagyta a problémát.[36] Az első világháború utáni időszak tárgyalása során mégis megjelenik a nemzetállami szempont a műben, mert Pollak kritizálta ugyan a numerus clausust, ám ezzel együtt (talán a kortárs hangulatra reagálva) a soproni zsidóság magyar állam iránti hűségét hangsúlyozta.[37] Említhetőek még az egyes községekről készült helytörténeti összefoglalók is. Alex Garami gimnáziumi tanár Házi Jenő segítségével készített el egy lokálpatrióta szemléletű könyvet Feketevárosról (Purbach), ahol gyerekkorát töltötte.[38] A könyv a településsel kapcsolatos érdekességek, anekdoták és politikai események gyűjteményeként értékelhető, nemzeti állásfoglalást nem találunk benne.

E két könyv történelmének keretét tehát nem egy nemzeti, hanem vallási és városi keret adja, ezért a korábban ismertetett vitákba nehezen illeszthetők bele, innen nézve semleges teret képviselnek. Ám ez nem jelenti azt, hogy e szerzők a nemzeti szempontú történetek helyett modernebb tudományos eszköztárral dolgoztak vagy elfogulatlanabbak lettek volna. Pollak és Garami történeteiben is közös, hogy saját közösségüket homogén entitásként mutatják be, maguk pedig tudósként is e közösség szószólóiként lépnek fel.[39]

(A művészettörténet emlékezetharcai) Liszt Ferenc és az Esterházyak kismartoni udvarában vendégeskedő Joseph Haydn emlékezete a kezdetektől fontos identitásképző szerepet játszott Burgenlandban, miközben származásuk, politikai gondolkodásuk, sőt zenéjük megítélése is folytonos viták tárgya volt.[40] A burgenlandi emlékezetpolitika fontosnak tartotta német és/vagy „burgenlandi" származásuk bizonyítását, zenéjüket pedig népet és tájat

harmonikusan egyesítő melódiaként értelmezte. Hans Sylvester, a Vaterländische Frontot képviselő burgenlandi tartományi vezető (1934–1938) 1935-ben ünnepélyesen átadta a kismartoni Haydn-múzeumot, s beszédében többek között a következőket mondta: „Haydn műveiben vidékünk ritmusa lüktet, melódiáiban a burgenlandi erdő morajlik, a Lajta-hegység forrásai csobognak, s Haydn néhány áriájában a burgenlandi népdal hangzása is tisztán kivehető.”[41] Zene és táj tehát a művészen keresztül egységet képez ebben az értelmezésben. E megközelítés hosszabb (történeti) kifejtését Alfred Schnerich osztrák művészettörténész Haydn-monográfiájában olvashatjuk.[42] Az osztrák historikus könyvének hangneme visszafogott, mérsékelt, s a térség történelmének magyar vonatkozásait is pozitívan említi – talán ennek is köszönhető, hogy az Esterházyaktól segítséget kapott levéltári kutatásokban. Schnerich számos kortársával szemben odafigyelt arra, hogy a régiót nem mindig Burgenlandnak hívták, bár a régi „Nyugat-Magyarország” számára is egyenlő volt a jelen Burgenlandjával.[43] Szerinte e terület lakosságában keveredett a „német alaposság” a „magyar lovagiassággal”, s egyes Esterházyak művészetpártolását Haydn felemelkedése szempontjából, de általában is nagyon elismerően értékeli.[44] A könyv egyébként Haydn paraszti-polgári származásának (ezzel együtt a zene demokratizálódásának) és németségének állít emlékművet, e koncepció végighúzódik a könyvön. A német származás különböző kontextusokban más és más jelentőséget kapott: a szerző egy 1935-ben megjelent recenziójában a Haydn horvát eredetét valló álláspontot kritizálta.[45]

Haydn neve mellett gyakran feltűnt Liszt Ferenc is, aki különösen azért volt lényeges a vitákban, mert az Ausztriához került Doborjában (Raiding) született. Josef Thüringer 1927-es cikke szerint például e zeneszerzőknek (Haydn, Liszt) köszönhetően nevezhető Burgenland a „német hangművészet” egyik bölcsőjének.[46] Thüringer szerint voltak ugyan Lisztnek kozmopolitizmusról árulkodó darabjai, ám *A Szent Erzsébet legendája* egy Istenfélő, „német férfi” műve.[47] Otto Aull burgenlandi helytörténész is Liszt német néphez való tartozását bizonygatta a külföldi németség problémáinak szentelt *Deutsche Welt* hasábjain.[48] Aull szerint különbséget kell tenni állampolgárság és népi hovatartozás között, jóllehet a magyarok mindkettőt ugyanúgy nevezik meg. Liszt olyan értelemben magyar (Ungarn) volt, hogy Magyarországot tekintette hazájának, ám népileg németnek kell tekinteni. Zenéje tehát „ungarisch”, nem pedig „magyarisch”, ő maga pedig „Ungarn–Deutsche”, azaz a magyar állam iránt lojális német volt. Miután azonban saját korában a magyar nemzet nem becsülte meg eléggé Lisztet (például azért támadták, mert kételkedett egy autentikus magyar népzene létezésében és ezzel szemben a cigányzene fontosságát hangsúlyozta), ebből kifolyólag a magyar fél most (1927) jogtalanul követeli magáénak az osztrák–magyar vitákban.[49] Aull nem az egyetlen burgenlandi helytörténész volt, aki nagy energiákat fektetett a Liszt-kérdésbe. A burgenlandi tartományi könyv- és levéltárügy kezelésével megbízott Heinrich Kunnert a Bécsi Egyetemen végzett történelem és földrajz szakon, s magyar nyelvismerete lehetővé tette számára a határ másik oldalán született írások olvasását.[50] Az 1936-os Liszt-emlékév írásbeli termését összegezte és értékelte egy 1937-es cikkében, amelyet a német Délkelet–Európa-kutatások hivatalos orgánumában tett közzé.[51] Kunnert tudatosan csak a Liszt származását firtató írásokra koncentrált, s a zeneszerző német népi származása mellett érvelő munkákat méltatta. Liszt anyai és apai ágának területi hovatartozása ebben a gondolatmenetben kulturális szempontból összekapcsolta az osztrákságot a németséggel, a nyugat-magyarországi történelmi területeket pedig Ausztriával. A zeneszerző felmenői Kunnert megfogalmazásában „Nyugat–Magyarország német községeiben, Burgenlandban, Alsó–Ausztriában és Svábföldön

éltek."[52] A magyar nyelven megjelent művek közül az alapos forrásbázisra épülő darabokat dicsérte, ám heves kritikát gyakorolt azokkal a szerzőkkel szemben, akik Liszt magyar nemesi származását igyekeztek bizonyítani egy állítólagos huszár-felmenő említésével. A neves művészről alkotott narratívák tehát az elbeszéléseket megalkotó szerzők történetpolitikai nézeteiről árulkodnak. Bartók Béla 1936-ban megjelent akadémiai székfoglalójában Liszt alakján keresztül egyaránt bírálta az osztrák és magyar nemzeti elfogultságot is a kérdésben. Szerinte Lisztnek nem volt igaza abban, hogy a cigányok által játszott zenék azonosak a cigányzenével, e nézet elterjedése azonban inkább a magyar parasztzenét nem jól ismerő és lenéző magyar urak hibája; a híres zeneszerzőt nem lehet kárhoztatni azért, mert egy néprajzi kutatási alapot ugyan teljesen nélkülöző, de a korban széles körben elterjedt nézetet vallott magáénak. Bartók ezzel együtt a Liszt németsége mellett érvelőket „ellenfeleink"-nek nevezte (azaz természetesen tisztában volt a kérdés polemikus jellegével és állást is foglalt) és felhívta a figyelmet arra, hogy a származási kérdésnek művészeti szempontból nincs jelentősége, ráadásul nyelvtudás és zenei hangzás alapján inkább franciának kellene tekinteni a zeneszerzőt, nem pedig németnek.[53]

Az egyes személyeken kívül maguk a műemlékek is értelmezési háborúk színterévé váltak. A műemlékvédelemmel megbízott osztrák szellemtörténész, Dagobert Frey[54] 1929-ben *Burgenland* címen publikált egy jó minőségű fotókkal illusztrált könyvet a térség kulturális örökségéről. A könyv fülszövege szerint egy addig ismeretlen, egyedülállóan szép építményekben gazdag területet fog bemutatni, ráadásul elsőként. Persze nem semleges, értékmentes területről volt szó. A fényképekhez fűzött bevezető kommentár szerint Burgenland egy ősi német határvidék, amely híres váraival és más építményeivel együtt a Kelettel szemben „természeted védvonalat" jelentett.[55] A könyv a középkori templomépítészetet a „délnémet-osztrák" stílusfejlődés példájaként mutatja be, az ötvösmunkákban pedig a bécsi hatást tartja a döntőnek. A könyvre hamarosan magyar művészettörténészek is reagáltak. Kapossy János 1930-ban a Bethlen István köreihez tartozó *Magyar Szemlé*ben írt Frey művéről és igyekezett az olvasók figyelmét Burgenland problémájára irányítani.[56] Kapossy szerint a térség várai (például Fraknó, Borostyánkő) nem a Kelet ellen épültek, épp ellenkezőleg: magyar oligarchák védelmi pontjai voltak a Nyugattal szemben. A barokk kastélyokat magyar családok számára építtették, a 17–18. századi templomok és kolostorok létrejöttét pedig magyar mecénások segítsége tette lehetővé. Nem számít, mekkora szerepe volt a német munkásoknak, hiszen az épületek mögötti eszme magyar patrónusoktól eredt. Kapossy szerint a művészettörténetnek nemzeti tudománynak kell lennie, s a Trianonban elcsatolt területeken lévő művészeti emlékeket teljesen leltárba kell venni; feltárásukhoz a magyaroknak van joguk. A magyar művészettörténész szerint az osztrák kutatóknak meg kellene tagadni a magyarországi levéltárakban való kutatást, ami a barokk múltját illeti. Fleischer Gyula művészettörténész több tekintetben Kapossyhoz hasonló álláspontot foglalt el. Egy Dagobert Frey közreműködésével készült és a kismartoni körzet műemlékeiről szóló könyvről írt a Századokban 1935-ben. Recenziójában kifejtette, hogy Frey 1929-es Burgenland-könyvével szemben szükség lenne a nyugat-magyarországi műemlékek történetének magyar szempontú feldolgozására. Bár szerinte Kapossy János már 1930-ban felhívta erre a figyelmet, a magyar társadalom és az „illetékes körök" közönye miatt a terv egyelőre nem valósulhatott meg.[57] Fleischer hangneme egyébként Kapossyhoz képest sokkal mérsékeltebb volt, sőt inkább honfitársait kritizálta azért, mert nem még voltak képesek egy Frey könyvéhez hasonlóan magas színvonalú munka elkészítésére.

A művészettörténeti vitákból is látható, hogy a térség múltjával kapcsolatos értelmezési verseny szinte minden történelmi korszakot, múltbéli szereplőt, tudományos diszciplínát érintett, sőt a tudományos kutatás gyakorlata elé is akadályokat gördített; a levéltári kutatás nehézségeit a következő alfejezetben mutatom be.

(Történészi professzionalizáció nemzeti „határsértéssel": a Burgenlandi Oklevélkönyv készítéséről) Az osztrák–magyar levéltári együttműködést a Burgenland-kérdés kezdetektől fogva beárnyékolta.[58] Ez a feszültség mutatkozott meg a *Burgenlandi Oklevélkönyv* 1930-as években megkezdett előmunkálatainál is, amely tanulságos példája annak, hogy az adatgyűjtésre és forráskritikára építő történészi szakszerűsödést (professzionalizációt) igen gyakran nemzeti feszültségek kísérték. Burgenland professzionális történetének megírásához az osztrák történetírásnak (is) elsődleges forrásokra volt szüksége. A területre vonatkozó középkori okleveleket és újabb kori dokumentumokat tartalmazó megyei levéltárak ugyanakkor Magyarországon maradtak, nem is beszélve az egyes nemesi családok magángyűjteményeiről. A Kismartonban létrehozott tartományi múzeum és levéltár számos felajánlást kapott ugyan helyi családoktól (személyes tárgyakat, emlékeket küldtek az intézményeknek), mindez azonban kevés volt egy új történelmi szintézis elkészítéséhez. Burgenland történetírása Bécsből kapott jelentős anyagi és személyi segítséget, elsősorban Hans Hirsch középkorásztól, aki 1929-től 1940-ig az *Osztrák Történetkutató Intézet* (*Institut für Österreichische Geschichtsforschung*) igazgatója volt. A bécsi-burgenlandi együttműködés hátteréhez érdemes tudni, hogy az osztrák történetírás az 1930-as években fokozatosan a német Délkelet-Európa-kutatások bűvkörébe került, amely tény a Burgenlanddal kapcsolatos tudományos programokra is alapvető befolyással volt. A külföldi németség feltérképezését célzó német Délkelet-Európa-kutatások összesen hat kutatóközösséget foglaltak magukba, amelyek közül az egyik Bécsben működött. 1931-től Hugo Hassinger osztrák történész és földrajztudós volt a német kutatások bécsi vezetője. Ez a munkaközösség Lothar Gross bécsi levéltároson keresztül a bécsi levéltárban dolgozó történészeket, Hans Hirsch intézetigazgatón keresztül a középkorral és segédtudományokkal foglalkozó osztrák Történetkutató Intézet munkatársait, a már említett Heinrich Kunnert burgenlandi helytörténészen keresztül pedig a burgenlandi történetírást kapcsolta össze, s e szerzők egyébként rendszeres levelezésben álltak egymással. Ehhez a hálózathoz tartozott még Fritz Bodo bécsújhelyi tanár és térképész is, aki több burgenlandi terepbejárás során az idegenvezető szerepét töltötte be bécsi történész és földrajzos kollégái számára.[59]

Hirsch 1932-ben két tanítványát (Ernst Rieger, Walter Goldinger) bízta meg azzal a munkával, hogy utazzanak Magyarországra és fényképezzenek le annyi középkori oklevelet a térségre vonatkozóan, amennyit csak tudnak. Visszaemlékezések szerint a tanítványok nem voltak a téma szakértői (bár az Intézetben jelentős forráskritikai tudásra tettek szert), inkább fizetés-kiegészítésért vállalták el a munkát.[60] A „terepmunka" oroszlánrészét Ernst Rieger végezte, aki azonban rögtön nehézségekbe ütközött. A szükséges források miatt a megyei levéltárakon kívül a több helyszínen szétszórt Esterházy-gyűjtemény is a látókörébe került, ez azonban adminisztratív és politikai okokból is nehéz kutatómunkát vetített előre.[61] Mivel Hajnal István történész az Esterházy család levéltárosa volt 1930-ig, ezért osztrák történészek a magyar historikussal próbálták felvenni a kapcsolatot annak érdekében, hogy járjon közben Rieger érdekében. Hajnal a Magyar Történelmi Társulat nevében tájékoztatta Grosst, hogy nem járt sikerrel Esterházy Pál hercegnél és titkáránál. A magyar historikus hozzátette: a herceg „Haydn-ügyben" konfliktusba[62] került az osztrák hatóságokkal, s már csak ezért sem reméli, hogy

Rieger kutatási kérelmét pozitívan fogadná. Soproni barátját és kollégáját, Házi Jenőt azonban melegen ajánlotta figyelmébe egy soproni (megyei és városi) levéltári kutatás szempontjából.[63] Házi pozitívan reagált a megkeresésre és jelezte, hogy szeptembertől már szívesen fogadja Riegert.[64] Rieger levelekben rendszeresen beszámolt bécsi tanárának az októberben és novemberben Sopronban végzett kutatómunka állásáról. A tanítvány szerint Házi Jenő kedvesen viszonyult hozzájuk és megengedte, hogy záróra után is kutathassanak – Rieger egyébként sokat dolgozott, 108 fényképet készített naponta. Ám Házi csak azokat az okleveleket bocsátotta Riegerék rendelkezésére, amelyeket ő már korábban publikált: minden lovagiassága ellenére a magyar historikus tehát nem engedte, hogy publikálatlan források kerüljenek az osztrák történetírás képviselőihez.[65] Budapesten kutatni már bonyolultabb volt, és csakis Eckhart Ferenc jog- és gazdaságtörténész[66] közbenjárásával és segítségével vált lehetővé Rieger számára, hogy 1933-ban az *Magyar Nemzeti Levéltár*ban és a *Nemzeti Múzeum Levéltará*ban dolgozhasson. Eckhart azt is elintézte, hogy a vendégkutató a *Magyar Tudományos Akadémiá*n külön dolgozószobát kapjon. Kockázatos vállalkozásról volt szó. Rieger arról írt Hirschnek, hogy a magyar hivatalnokoknak nem árulta el kutatási témájának eredeti – Burgenlandot magában foglaló – címét, csupán annyit közölt, hogy Alsó-Ausztria és Nyugat-Magyarország határvidékének múltjáról gyűjt forrásokat.[67] A Burgenlandi Oklevélkönyv a kutatási, anyagi és politikai nehézségek miatt végül csak az 1950-es években készült el.

(Burgenland, mint historiográfiai probléma) Tanulmányomban néhány előzetes feltevés megfogalmazására törekedtem, amelyek természetesen még bővebb kifejtésre várnak. A Burgenland-vitákban az osztrák, magyar és német történetírás, földrajz és nyelvészet jelentős képviselői csaptak össze, a téma tehát további tanulmányokat igényel. Burgenland összehasonlító történetírás-történeti problémaként azt jelenti, hogy a historiográfus nem a térség múltjának rekonstruálására törekszik, hanem a kapcsolódó történeti beszédmódokat elemzi.

Trianon – jelen esetben Burgenland – tematikájának szempontjából a historiográfiai és az elméleti megközelítés fontos támpontokat nyújthat. Egyrészt a történetírás-történet megmutathatja, honnan erednek, milyen közegben keletkeztek a jelenben is működő beszédmódok, értelmezési hagyományok. Másrészt az összehasonlító elemzés alapján számos hasonlóság állapítható meg az osztrák és magyar érvelésekben, a nemzeti történetek szerkezetében. Ezért nehéz lenne egyik vagy másik „felet" elfogulatlanabbnak, szakmaiabbnak tartani. A nemzeti tudományok összecsapásaiban gyakran elmosódik a határ a „szubjektív" emlékezet és a professzionális történelem között, s a történészek mellett írók, lelkészek, középiskolai tanárok, politikusok is alakították a történelmi diskurzust és hivatkoztak egymásra. A Burgenland-viták ezen kívül jelentősen árnyalják azt a széles körben elterjedt nézetet, hogy csak a legújabb kori történelmi kérdések (például: Tanácsköztársaság, Trianon) értelmezései váltanak ki éles, kibékíthetetlennek tűnő közéleti vitákat: látható, hogy a honfoglalástól kezdve a középkori betelepüléseken át a régen élt művészek származásáig számos korszak és résztéma emlékezetharcok színterévé vált. A kialakult értelmezési tradíciók később pedig akár polemikus él nélkül, eredeti kontextusuk látszólagos elhagyásával is hatással lehetnek a tudományos kutatásokra: például az ún. zálogosítás kérdése – legyen bármilyen jelenbeli szaktudományos vizsgálódás tárgya – eredetileg nemzeti narratívák kulcsfontosságú elemeként jelent meg, mint probléma. Ezenkívül alakítják a közéleti hozzászólásokat is és forrásul szolgálnak jelenbéli állásfoglalásokhoz, közvetve Trianon tematikájának napirenden tartásához.

Legalább ugyanennyire fontos leszögezni, hogy a történetírás nemzeti jellegét, mint egyébként hasznos értelmezési kategóriát nem érdemes abszolutizálni. Születtek olyan történelemértelmezések is, amelyek nem nemzeti alapon íródtak és nem foglaltak egyértelműen állást[68] a kortárs vitákban – persze ettől még nem feltétlenül voltak kevésbé elfogultak és nem képviseltek magasabb szakmai színvonalat. A történészek professzionális közösségének egyes tagjai olykor a nemzeti ellentétek és más nehézségek ellenére is tudtak szolidárisak lenni egymással, amit Házi Jenő, Hajnal István vagy Eckhart Ferenc osztrák kollégáiknak nyújtott segítsége mutat meg. Ez egyébként azt is jelenti, hogy a történetírásnak vannak nemzetek feletti módszertani (vagy akár etikai) vonatkozásai, amelyek összekötik például a szakma céhének osztrák és magyar tagjait. Egy-egy történészi munkánál tehát nem csak szerzőjének nemzeti, esetleg politikai hovatartozását kell figyelembe venni, hiszen sokszor lényeges volt a módszertani, történetelméleti ellentét is – látható volt, hogy egyes szerzők saját kollégáikkal vagy politikai rendszerükkel szemben is gyakoroltak éles (szakmai és más alapú) kritikát.

JEGYZETEK

1 A politika és diplomácia tekintetében ennek okait Tóth Imre korábban részletesen elemezte. A szerző szerint Burgenland esetében az etnikai elv használhatatlan (illetve egyenesen kontraproduktív) érv volt a magyar revíziós külpolitika számára, de az osztrák–magyar kapcsolatok súlyosbítása, a konfliktusok kiélezése sem volt érdeke a feleknek. *Tóth Imre*: A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. (Diplomácia és helyi politika a két világháború között). Sopron, 2006.

2 A Burgenlandról szóló történészvitákat, mint kutatási témát a nacionalizmuselméletekre támaszkodó *Writing the nation* historiográfiai sorozat egyik kötete inspirálta. A Frank Tibor és Frank Hadler által szerkesztett könyv úgy próbálja relativizálni a nacionalista történetek érvényességét, hogy több nemzet közös múltját jelentő régiókat állít középpontba. A történelem során több nemzet által is birtokolt területek végleges kisajátításáért az idők során több nemzeti narratíva versengett egymással, a kötet pedig igyekszik bemutatni ezen történetek közös és eltérő vonásait. Az összehasonlító perspektíva célja itt az egyoldalú múltértelmezések leküzdése olyan régiókról folytatott viták bemutatása által, mint Erdély vagy Elzász-Lotaringia. Disputed territories and shared pasts. (Overlapping national histories in modern Europe). Eds. *Frank Hadler–Frank Tibor*. Basingstoke, 2011. A Burgenland-vitákról historiográfiai szempontú, kiterjedt elemzés még nem készült.

3 Az osztrák földrajztudomány szerepéről a Burgenland-identitás kialakításában: Ferenc Jankó–Steven Jobbitt: Making Burgenland from Western Hungary. (Geography and the politics of identity in interwar Austria) *Hungarian Cultural Studies* 10. (2017) 14–40.

4 Házi Jenő szerint Sopron történelmében a polgárok magyar állam iránti hűsége fontosabb volt nyelvi és etnikai hovatartozásuknál, ami az 1921-es soproni népszavazásban is megmutatkozott. Házi Jenő: Sopron város története. *Magyar művészet* 4. (1928) 7. 470–477.

5 A tanulmányom címében szereplő „Burgenland" ezért sokkal inkább szimbolikus jelentésű, hiszen a vitákban gyakran különböző kiterjedésű területeket értettek alatta. Említhető még az ún. Keletburgenland koncepciója is, amely a régió 1921-es közigazgatási határain túli, Magyarországhoz tartozó területeket (különösen Sopron környékét) is Burgenland részeként fogta fel. Ebből a megközelítésből kiindulva 1945 után Ausztriában többen (például Karl Renner) az újjáalakuló Burgenland határainak keletre való kitolása mellett érveltek. Lásd erről: *Gerald Schlag*: Die „Ostburgenlandfrage" nach 1945. In: Fokus Burgenland, Spektrum Landeskunde. (Festschrift für Roland Widder). Hgs. Jakob Perschy–Karin Sperl. Eisenstadt, 2015. 397–429.

6 *Kovács Márton*: A felsőőri magyar népsziget. Budapest, 1942.

7 Hasonló volt a helyzet a terület lakosságának identitásával, amely rendkívül heterogén volt, valóságos és képzelt határai pedig gyakran képlékennyé váltak. Strém határ menti település például áthívott egy cigányzenekart Magyarországról, hogy az általuk játszott nótákon keresztül az osztrák fennhatóság ellen tiltakozzon. Peter Haslinger: A regionális identitás kialakításának egy esete. (Burgenland 1921–1938) *Regio* (2000). 4. 81.

8 A kezdetben egy Stephansdom környéki vendéglőben ülésező egyesület (*Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn*) tagjai először főleg

bécsi lakosok, bánsági és erdélyi németek voltak, „Burgenland" területéről csak az első világháború kitörésétől kezdve érkeztek aktív szimpatizánsok. Walter Dujmovits: Der Beitrag der in Wien lebenden Burgenländer zur Angliederung ihrer Heimat an Österreich. *Burgenländische Heimatblätter* 23. (1961) 109. Burgenland létrejöttének politika- és diplomáciatörténetéről részletesen: *Gerald Schlag*: Aus Trümmern geboren… (Burgenland 1918–1921). Eisenstadt, 2001.

9 *Adam Müller-Guttenbrunn*: Wohin gehört Westungarn? (3. Auflage) Wien, 1919.

10 Uo. 3–4.

11 Uo. 14–15.

12 *Adam Müller-Guttenbrunn*: Abschied von Ungarn. In: Burgenland. (Festschrift) Hg. Eduard Stephan. Wien, 1920. 6–8.

13 *Albert Ritter-Winterstetten*: Heinzenland. (Deutsches Neuland im Osten). Wien und Leipzig, 1919. 10

14 Uo. 16.

15 Határmódosítások, határkijelölések megalapozásában történészek és régészek gyakran vettek részt történeti érvek felsorakoztatásával, s ezen szellemi konstrukciókban az őstörténetig, ókorig, valamint kora középkorig visszavezetett jogalap kiemelt szerepet játszott. A burgenlandi identitás megalkotásában is lényeges régészet európai párhuzamaihoz lásd: *Per Cornell*: How prehistory becomes crucial for border making. In: Cultural borders of Europe. Eds. Mats Andrén–Thomas Lindkvist–Ingmar Söhrman–Katharina Vajta. New York–Oxford, 2017. 184–195.

16 Roland Steinacker: Zur älteren Geschichte des Deutschtums in Westungarn. *Vierburgenland* 1. (1919) 2–3.

17 *Raimund Friedrich Kaindl*: Der älteste Bericht über die Anfänge des deutschen Lebens in Westungarn. In: Burgenland. (Festschrift) Hg. Eduard Stephan. Wien, 1920. 17–18.

18 *Max Vancsa*: Zur Geschichte des Landes. In: Burgenland. (Festschrift) Hg. Eduard Stephan. Wien, 1920. 10.

19 Uo. 16–17.

20 *Ferdinand Baumann*: Die Kulturarbeit der Zisterzienser am Neusiedler See. In: Burgenland. (Festschrift) Hg. Eduard Stephan. Wien, 1920. 21–22.

21 *Alfred von Schwartz*: Die Zukunft der Deutschen in Ungarn! (Epilog zur Oedenburger Volksabstimmung). Oedenburg, 1922. 6.

22 Uo. 14–16.

23 A könyv Osztrák Nemzeti Könyvtárban található példányában az antant hozzáállásának ilyen minősítése mellé egy – valószínűleg elégedetlen – olvasó kérdőjelet rajzolt. Uo. 21.

24 *Tóth I.*: A nyugat-magyarországi kérdés, i. m. 145.

25 Alexander Domanovszky: Die historischen Rechte Ungarns auf Westungarn. *Pester Llyod* (Abendblatt). 67. (1920) 69. Március 20. Domanovszky történetpolitikai vitáiról: Erős Vilmos: Menekülés a hallgatásba… és a szellemtörténetbe. (Domanovszky Sándor történeti és történetpolitikai nézeteiről az 1930–1940-es évek fordulóján) *Aetas* 31. (2016). 4. 78–98.

26 Az újonnan megjelent, bevezetővel ellátott magyar fordítást használtam: *Házi Jenő*: Történelmi jogunk Nyugatmagyarországhoz. (Sajtó alá rendezte, bevezette: Dominkovics Péter) Sopron, 2011.

27 Uo. 16.

28 Uo. 18–20.

29 Schwartz Elemér: A Burgenland név. *Magyar Nyelv* 23. (1927) 484–487.

30 Uo. 484. Kiemelések az eredetiben.

31 Uo. 487.

32 A Haitiról származó és a posztkoloniális irányzatot képviselő Michel-Rolph Trouillot lényeges állítása szerint egy múltbéli eseményt általában már azelőtt elkezdenek értelmezni a kortársak, hogy a történészek professzionális történeteket írnának róla. Az értelmezők így befolyásos narratívákat örökítenek az utókorra, köztük a történészekre, akiket ezen – időközben hagyománnyá váló – értelmezési sémák észrevétlenül befolyásolhatnak. *Michel-Rolph Trouillot*: Silencing the past. (Power and the production of history). Massachusetts, 1995.

33 *Joachim Bahlcke*: Erinnerungskonkurrenz (Geschichtsschreibung in den Böhmischen Ländern vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart) Frankfurt Am Main, 2016.

34 *Max Pollak*: Die Geschichte der Juden in Oedenburg von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Wien, 1929.

35 Uo. 21. és 78.

36 „Sopron Megye községeit úgy kezelték, mintha Ausztriához tartoznának, mivel sokáig zálogban voltak és Ausztriához voltak csatolva." Uo. 81. A korabeli művekből vett idézetek a saját fordításaim.

37 Uo. 107.

38 *Alex Garami*: Kurzgefasste Geschichte der Gemeinde Purbach am Neusiedlersee (Burgenland). Sopron, 1937.

39 Újabb társadalomtörténeti megközelítések például egy város zsidóságának történetét nem a bevett keresztény–zsidó ellentétpár mentén vizsgálják, s e nagy elbeszélések érvényességét alapvetően megkérdőjelezik. Inkább a nyelvi, térbeli vonatkozásokat tartják döntőnek, azaz szerintük például a magyar és német nyelvet beszélők vagy az újonnan bevándoroltak és a régóta helyben lakók között nagyobb volt a választóvonal, mint az iz-

raeliták és keresztények között: *Ursula Mindler*: Die jüdische Gemeinde von Oberwart/Felsőőr. Oberwart, 2013. 117.

40 A régió identitásképző elemeit (címerek, borok, zeneszerzők stb.) jelenbéli példákkal együtt mutatja be: Palkó Katalin: Mesterségesen létrehozott területi egység. (Burgenland példája) *Tér és Társadalom* 23. (2009) 4. 207–224.

41 Idézi: *Martin Krenn*: „…in weite, bisher davon unberührte Kreise" (Studien zur burgenländischen Kulturpolitik I, 1921–1938). Eisenstadt, 2014. 238.

42 *Alfred Schnerich*: Joseph Haydn und seine Sendung. (Zweite, wesentlich vermehrte und verbesserte Auflage) Zürich–Leipzig–Wien, 1926. Az első kiadás 1922-ben jelent meg.

43 Uo. 16.

44 Uo. 53–59.

45 Alfred Schnerich: Schmid E. F., Joseph Haydn. Ein Buch von Vorfahren und Heimat des Meisters. [Recenzió] *Mitteilungen des Instituts für* österreichische *Geschichtsforschung* (1935). 495–496.

46 *Josef Thüringer*: Burgenland. (Eine Wiege deutscher Tonkunst). Österreichische Monatshefte „Der Fährmann". Sonderheft Burgenland, 4. (1927) 368–371.

47 Uo. 369.

48 Otto Aull: Franz Liszt, der Ungarn–Deutsche. *Deutsche Welt* (1927). 9. 421–422.

49 Uo. 422.

50 Történelemszemléletére jellemző, hogy szerinte „Burgenlandot" már akkor németek lakták, amikor az első magyar lovas még meg sem érkezett a térségbe. A 955-ös Lech-mezei csatát a nyugati kultúra pogányság felett aratott győzelmeként ünnepelte. *Krenn, M.:* „…in weite, bisher davon unberührte Kreise", i. m. 287.

51 Heinrich Kunnert: Liszt–Schriftum 1936. *Südostdeutsche Forschungen* (1937). 382–387.

52 Uo. 383.

53 Bartók Béla: Liszt Ferenc. (Székfoglaló a M. Tud. Akadémiában) *Nyugat* (1936) 3. 171–179. A Liszt Ferencről szóló politikai vitákhoz, általában pedig a múlt bizonyos kérdéseinek jelenben is érezhető hatalmáról: *Pók Attila*: A múlt hatalma. Kőszeg, 2018.

54 Törő László Dávid: A szellemtörténet kultúrtörténeti vonatkozásai Dagobert Frey és Hans Fehr történészek példáján. *Valóság* (2020) 2. 63–76.

55 *Dagobert Frey*: Burgenland (Seine Bauten und Kunstschätze). Mit 160 Abbildungen und 8 Plänen. Wien, 1929. V.

56 Kapossy János: Burgenland. *Magyar Szemle* 9. (1930) 5–8. 152–159.

57 Fleischer Gyula: Csatkai, André, Frey, Dagobert: Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust. Wien, 1932. *Századok* 69. (1935) 1–3. 92–96.

58 *Fazekas István*: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. Budapest, 2015. 70.

59 *Petra Svatek*: Hugo Hassinger und Südosteuropa. (Raumwissenschaftliche Forschungen in Wien [1931–1945]) In: Mitteleuropa und Südosteuropa als Planungsraum. (Wirtschafts- und kulturpolitische Expertisen im Zeitalter der Weltkriege) Hg. Carola Sachse. Göttingen, 2010. 290–311.

60 Walter Goldinger. In: Recht und Geschichte. (Ein Beitrag zur österreichischen Gesellschafts- und Geistesgeschichte unserer Zeit. 20 Historiker und Juristen berichten aus ihrem Leben) Hgs. Hermann Baltl– Nikolaus Grass–Constantin Faußner. Sigmaringen, 1990. 75–86.

61 „A középkori okleveleket a későbbi jogbiztosító jellegű iratokkal együtt, uradalmak szerinti csoportosításban, az 1921 őszi elszállításuk óta, ládákba csomagolva, Eszterházán őrizték. Emellett idekerült Kismartonból, szintén ládákba csomagolva, a hercegi ház tagjainak 17–18. századi levelezése, valamint közpolitikai működésének teljes iratanyaga." Ress Imre: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros. *Korall* (2004) 15–16. 291.

62 Bár Hajnal nem fejtette ki a levélben, valószínűleg arról az esetről volt szó, amikor az osztrák hatóságok megpróbálták rávenni Esterházyt, hogy a kismartoni kastélyában engedélyezzen egy Haydn-emlékkoncertet az 1932-es emlékév keretén belül. A herceg elutasította a kérelmet és arra hivatkozott, hogy a kastélyt fel kellene újítani egy ilyen koncerthez. *Krenn, M.:* „…in weite, bisher davon unberührte Kreise", i. m. 88–91.

63 Hajnal István levele Lothar Grossnak 1932. június 27-én. NL Gross. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. (A továbbiakban: Staatsarchiv)

64 Házi Jenő levele Lothar Grossnak 1932. július 12-én. NL Gross, Staatsarchiv.

65 Ernst Rieger levelei Hans Hirschnek 1932. október 22-én, október 25-én, november 1-én és november 13-án. NL Hirsch, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Wien. (A továbbiakban: IÖG)

66 Az 1929-ig Bécsben élő Eckhart több osztrák történésszel is jó kapcsolatot ápolt, segítségnyújtása így nem meglepő. *Törő László Dávid*: „A szellemtörténet is csak az adatokból indulhat ki" (Eckhart Ferenc történészi munkásságának főbb problémái). Ráció Kiadó, Budapest, 2020.

67 Ernst Rieger levelei Hans Hirschnek 1933. május 18-án és július 10-én. NL Hirsch, IÖG.

68 Az osztrák–magyar vitákkal kapcsolatos semlegesség egyébként a burgenlandi lakosság politikai és diplomáciai csatározásokhoz való hozzáállásánál is mefigyelhető volt. Tóth Imre szerint a politikai feszültségek kevésbé vagy alig voltak érezhetőek a mindennapokban. *Tóth I.*: A nyugat-magyarországi kérdés, i. m. 17.